

УДК 001; 141.22

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.34.8>

ОСОБЛИВОСТІ ТА РІЗНОВИДИ ІТАЛІЙСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Анастасія Ковач-Петрушенко

orcid.org/0000-0001-6750-1326

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У культурі та суспільстві ХХ–ХХІ ст. особливу увагу до себе привернуло явище постмодернізму. Станом на сьогодні є багато різних досліджень, енциклопедій, підручників, наукових та публіцистичних праць на цю тему. Явище постмодернізм базується на розмитті меж між різними сферами: культура, мистецтво, кіно, література. Філософський постмодернізм також перебуває в полі зору багатьох дослідників різних країн, у тому числі українських філософів. В усіх цих напрямках досліджень досягнуті вагомі результати: можна стверджувати, що саме ці аспекти філософського постмодернізму доволі достовірно та повно висвітлені. Проте в процесі вивчення численних літературних джерел не можна не помітити того, що, з одного боку, в різних дослідженнях, присвячених цьому явищу, у філософському постмодернізмі на перший план виводяться різні й помітно відмінні риси і характеристики, а з іншого – цей факт не був концептуального окреслення.

У процесі ближчого дослідження явища постмодернізму стало зрозуміло, що існують доволі помітні відмінності між положеннями і позиціями американського (США) та континентального філософського постмодернізму країн Західної Європи. Також можна зафіксувати регіональні відмінності навіть у межах одного континенту. Так, на нашу думку, відмінності постмодернізму в розрізі різних країн Європи мало досліджені, а особливо особливості філософсько-естетичної своєрідності постмодернізму в Італії. Між тим вивчення саме цієї версії філософського постмодернізму має неабияке значення саме для України, оскільки, як ми покажемо надалі, італійський філософський постмодернізм певними своїми рисами та особливостями є близьким до смислових наголосів української культури. Окрім того, вивчення саме італійського філософського постмодернізму доволі яскраво засвідчує правомірність наголосу на регіональних особливостях цього культурного феномена та на родинних зв'язках філософського постмодернізму із соціально-культурними та культурно-історичними процесами суспільного життя. Тому в статті поставлено за мету окреслити суттєві особливості та основні різновиди італійського постмодернізму, засвідчити його своєрідність та виявити його певну спорідненість зі смисловими зацікавленнями української культури.

Серед таких рис варто назвати концепцію «слабкого мислення», «нео-парменідизм», переплетіння та єдність із мистецтвом і публіцистикою, наголос на лінгвістичних експериментах. Культурно-історичний досвід італійського філософського постмодернізму внаслідок його певної суголосності культурним та духовним процесам в Україні може бути використаний нами для кращого осмислення автентичності власної культурної та духовної творчості.

Ключові слова: постмодернізм, постмодерн, Італія, Україна, нео-парменідизм, слабке мислення, Група 63, розстріляне вродження, сенсологія.

Актуальність та стан досліджуваної теми. Явище постмодернізму в культурі та соціальному житті ХХ–ХХІ ст. настільки привернули до себе увагу, настільки активно та широко обговорювались, що нині існує вже кілька версій енциклопедій, йому присвячених. Постмодернізм найбільш помітно та варіативно проявився саме у сферах культури,

зокрема в мистецтві, тому різновидам мистецького постмодернізму, його особливостям та проявам приділено багато дослідницької уваги, і можна вважати, що саме в цих своїх версіях він доволі непогано вивчений. Щодо філософського постмодернізму, то він також перебуває у полі зору багатьох дослідників різних країн, у тому числі українських філософів. Ознайомлення із широким масивом наукової філософської літератури свідчить про те, що в ній найбільш прискіпливо розглядаються питання, пов'язані із визначенням вихідних, найбільш суттєвих рис і положень філософського постмодернізму, його термінологія, стилістичні риси дискурсу, аналізуються його передумови, причини появи на історичній арені, детально окреслюються його ідейні джерела, його соціально-історичний та культурний контексти. В усіх цих напрямках досліджень досягнуті вагомі результати: можна стверджувати, що саме ці аспекти філософського постмодернізму доволі достовірно та повно висвітлені. Проте в процесі вивчення численних літературних джерел не можна не помітити того, що, з одного боку, в різних дослідженнях, присвячених цьому явищу, у філософському постмодернізмі на перший план виводяться різні й помітно відмінні риси і характеристики, а, з іншого – цей факт не набув концептуального окреслення.

Постановка проблеми та мета дослідження. На наше переконання, тут проявилось не лише те, що дослідники філософського постмодернізму належать до різних науково-аналітичних традицій та методологій, а й те, що сам філософський постмодернізм має регіональні відмінності, зумовлені перш за все та переважно тим, що він формувався у відмінних культурно-історичних умовах та контекстах, по-своєму реагував на актуальні явища соціально-культурного життя різних країн, базувався на різних філософських традиціях, здобутках та школах. У процесі заглиблення саме в цю тему проявив і функціонування філософського постмодернізму з'ясувалось, що є доволі помітні відмінності між положеннями і позиціями американського (США) та континентального філософського постмодернізму країн Західної Європи [6]. Ці відмінності так чи інакше фіксувались дослідниками. Проте так само існують і певні відмінності між положеннями філософського постмодернізму в країнах, що належать до різних регіонів західного світу; наприклад, помітні відмінності між філософським постмодернізмом Німеччини та Франції [7]. Дослідницькі джерела засвідчують, що філософському постмодернізму саме цих країн приділено основну увагу у висвітленні сутності цього феномену. Менше уваги приділено іспанському філософському постмодернізму і вже зовсім мало помітним явищем є італійський філософський постмодернізм. Між тим вивчення саме цієї версії філософського постмодернізму має неабияке значення саме для України, оскільки, як ми покажемо надалі, італійський філософський постмодернізм певними своїми рисами та особливостями є близьким до смислових наголосів української культури. Окрім того, вивчення саме італійського філософського постмодернізму доволі яскраво засвідчує правомірність наголосу на регіональних особливостях цього культурного феномену та на родинних зв'язках філософського постмодернізму із соціально-культурними та культурно-історичними процесами суспільного життя. Тому в статті поставлено за мету окреслити суттєві особливості та основні різновиди італійського постмодернізму, засвідчити його своєрідність та виявити його певну спорідненість із смисловими зацікавленнями української культури.

Виклад основного матеріалу. Перші симптоми постмодернізму з'явилися у західній культурі ще на початку ХХ ст., проте характеру помітного культурно-історичного явища він набув у 50–80-і роки [1, с. 398].

Його появу і поширення пов'язують із вичерпуванням творчого потенціалу основоположень культури модерну, наприклад, таких, як класична раціональність, логіцизм, орієнтування на впорядковані сукупності об'єктів та ін. Ідейними джерелами постмодер-

нізму називають авангардові та епатажні напрями мистецтва, відхід цілої низки напрямів філософії XIX ст. від канонів класики, появу некласичної науки. Проте лише після Другої світової війни усі названі передумови та ідейні засади почали реально діяти та набувати характеру реальних чинників суспільного життя.

Для Італії післявоєнний період мав особливе значення: суспільна думка перебувала під тиском усвідомлення факту приналежності країни до тих, політика яких зазнала краху, а сама країна тяжко переживала ситуацію переможеної у війні [Лук'янець В.С. Філософський постмодерн : Навчальний посібник / В.С. Лук'янець, О.М. Соболь. Київ : Абрис, 1998. С. 45–43]. Соціальна ситуація в країні була складна: низький рівень життя, безробіття, відсутність чітких уявлень про перспективи подальшого розвитку. Однак при тому спостерігалось відчуття зв'язку тогочасної італійської спільноти з потужними історичними й культурними традиціями, вагомими надбаннями у сфері мистецтва та інтелектуальної діяльності. Тобто реальна соціальна ситуація життя післявоєнної Італії, в Італії того історичного періоду, коли відбувалось визрівання постмодернізму, зумовила своєрідну орієнтацію інтелектуалів та митецької громади на минуле, звернення до традицій із метою їх переосмислення та осучаснення. Ця орієнтація зумовила, принаймні, дві особливості італійського філософського постмодернізму: діалог із попередніми соціально-культурними традиціями та тісне зближення, інколи – майже до ототожнення філософських роздумів та осмислень із мистецтвом, перш за все, із художньою літературою, публіцистикою, кінематографом. Щодо впливів із боку мистецтва, то всі джерела – як італійські, так і зарубіжні – єдині в тому, що безпосереднім ґрунтом для появи і утвердження ідей філософського постмодернізму слугували авангардизм, неореалізм та експериментування в різних сферах мистецтва.

Відразу варто зазначити, що і в українській культурі та інтелектуалістиці цілком очевидними є прояви подібних тенденцій: наприклад, літературознавці пишуть про екзистенційні та постмодерністичні мотиви у творчості В. Стефаніка, в поезії представників «розстріляного відродження» [4, с. 311]. Навіть є певні аналогії між поразкою Італії у війні та розгромом українського відродження 20–30-х років XX ст.

Водночас варто сказати, що в Італії, на відміну від стану тодішньої української інтелектуальної культури, філософська гілка загального культурного процесу, виразно виділялась на його тлі та набула характеру цілком автономного і доволі розвиненого стану, хоча при тому деякі філософи виражали і популяризували свої ідеї за допомогою художніх творів або публіцистики. На початку 50-х років XX ст. відбувається трансформація неореалізму в щось нове. З'являються нові літературні журнали – «Officina» («Цех»), «Il Menabò» («Макет»), «Il Verrì» («Справжні»), – автори яких виявляють бажання вийти за межі неореалізму та почати експериментувати з новими формами [8]. Тут з'являється експерименталізм та неоавангардизм, що, на думку дослідників італійської духовної культури XX ст., безпосередньо передує постмодернізму. Експерименталісти в галузі художньої літератури намагались поєднати життєвий реалізм із відданістю традиціям, але в такому варіанті, який би відкривав перспективи для літературних та лінгвістичних експериментів. Зразком такого роду літератури вважають роман Італо Кальвіно «Якщо подорожній одної зимової ночі» [5], написаний цілком у дусі постмодернізму. Експерименталізм, а також неоавангардизм (У. Еко, Е. Сангуїнеті, А. Череза, Л. Малерба, Дж. Манганелла та ін.) у певних моментах переростають у постмодернізм. Розробленню ідейних засад експерименталізму та неоавангардизму посприяла так звана «Група-63», що проголошувала відмову від неореалізму, єдність мистецтва та ідеології, вільне експериментування з мовою, критицизм щодо соціальної реальності [9]. У певне смислове перегукування з «Групою-63» входить

«Група-93», проте представники останньої наполягали на тому, що вони лише перебувають із першою у спільному горизонті, проте позиціонували себе вже як постмодернізм [10]. Показовими для ідеології цієї групи є три тези Л. Малерба, в яких він стверджував, що література є певним способом виразу ідеології, тому зміна ідеології приводить до зміни в літературі. Наступна теза проголошувала свободу літератури від будь-яких цінностей. Зрештою, Л. Малерба наголошував, що єдино справжньою революцією може бути лише лінгвістична революція [11].

Появу власне філософського постмодернізму в Італії пов'язують із концептом, що отримав назву «ослабленого мислення»; вважається, що фундаторами цього погляду на епоху загалом та самої течії «ослабленого мислення» були І. Кальвіно, Дж. Ваттімо. Вихідним положенням течії було твердження про те, що не існує надійного зв'язку між словом та його значенням, а тому не може й бути надійного знання. Це значило втрату віри в дієві можливості слова, що йшло всупереч переконанням попередніх ідейних напрямів і течій. Згідно з твердженнями прихильників «ослабленого мислення», сильне мислення, засноване на довірі до рацію, себе не виправдало за умов радикальних змін у суспільному житті. Тому знову відроджується принцип, що стверджує: все є порівняним. Відповідно, зникають підстави для певних чи категоричних тверджень. Ці тези представників «ослабленого мислення» цілком відповідають відомим тезам представників філософського постмодернізму інших західноєвропейських країн, хоча в останніх не фігурувало такої назви. Пізніше В. Чезерані однозначно стверджував, що «ослаблене мислення» знаменувало собою появу нової епохи, яку ще раніше назвали постмодерном. Найбільш відомими та авторитетними пропагандистами принципів «ослабленого мислення» були, за загальним визнанням, Дж. Ваттімо і П.А. Роватті [14].

Серед характерних для італійського філософського постмодернізму тез варто виділити такі положення Дж. Ваттімо. Аргументуючи виправданість сповідування «слабкого мислення», він піддає критичному перегляду співвідношення раціоналізму та ірраціоналізму. На відміну від Ф. Ніцше, Дж. Ваттімо вважає, що ірраціоналізм не може виконати завдання прилучення нас до істини, але так само і раціоналізм класичного типу вже втратив свою непохитність, адже за умов функціонування в інформаційному просторі численних та різних культурних образів та уявлень варто сповідувати таке мислення, яке буде гнучким і динамічним, максимально наближеним до реалій життя. А ці реалії характеризуються складністю та неоднозначністю, що спонукає визнати той факт, що якась окрема філософія вже не може претендувати на вираз стану справ. «Слабке мислення» має бути мисленням за умов конкретних історичних ситуацій та життєвих контекстів.

Дж. Ваттімо висуває низку тверджень, що споріднюють його думки із загальними парадигмальними тезами постмодернізму, але водночас вписує їх у культурно-історичний контекст італійського суспільства. Так, на його думку, сучасна історія вичерпала свій творчий потенціал та з певного загального процесу перетворилась на множинні окремі культурні різновиди. Завдяки поширенню засобів масової інформації на цій основі утворилась суміш різноманітних культурних утворень, що загалом створили ситуацію ідейної множинності та неможливості утвердження якоїсь єдиної істини. З одного боку, ця ситуація вимагає нового, «слабкого мислення», а з іншого – створює передумови для розширення горизонтів свободи.

У творчості І. Кальвіно концепція «слабкого мислення» доповнюється деякими моментами, пов'язаними з ідеєю використання експериментів у літературі для виразу особливостей сучасної соціально-культурної ситуації. На думку І. Кальвіно, література в сучасну епоху постає найбільш точною наукою, оскільки здатна своїми засобами вира-

зйти правду життя. У вже згаданому романі «Якщо одної зимової ночі подорожній» наполегливо проводиться думка про «смерть автора», про те, що головною дією особою твору є сюжет, який насправді являє собою своєрідне перехрещення серії особливих життєвих світів, єдиним образом якого слугує доволі типова для італійського постмодернізму тема лабіринту.

Доволі показовою для загальних особливостей італійського постмодернізму є концепція «нео-парменідизму», яку розвивав і пропагував Е. Северіно [3]. Вище зазначалось прагнення італійських філософів та інтелектуалів за умов розмаїття культурних сенсів і прагнень орієнтуватись на минуле. Нео-парменідизм і є однією з версій такого орієнтування. На перший погляд, звернення до Парменіда є дещо дивним, адже давньогрецький філософ прагнув єдиної та незаперечної істини. Проте Е. Северіно дає своє особливе трактування ідеям Парменіда: він стверджує, що єдиною загальною рисою усього в світі є його приналежність до буття, проте вражаюча різноманітність існуючого перетворює все на плюралістичну сукупність, в якій навряд чи можна знайти єдину незаперечну істину. Тому варто відмовитись від категоричних тверджень та культивувати здатність приймати різноманітні позиції. Таким чином, нео-парменідизм є однією з версій запровадження «слабкого мислення» і доповнює загальну картину оригінальних проявів італійського філософського постмодернізму.

У дусі опори на класичні традиції розвиває свої думки М. Перніола: з однієї сторони, він оцінює стан сучасного суспільства в дусі відомих ідей постмодернізму, тобто в дусі критичного релятивізму, проте вважає, що в сучасному світі ідеї вже не впливають на хід життя, а лише можуть викликати певні емоційні реакції [13]. Але й ці реакції також є далеко не первинними, тому в підґрунті сучасної культури та філософії лежить нігілізм. Здолати його можна лише шляхом повернення до ідейної спадщини Стародавньої Греції. Низку своїх ідей М. Перніола виклав у книзі «Після Гайдегера. Філософія та організація культури», де намагався визначити шляхи виходу за межі тотального нігілізму, характерного для сучасного суспільного життя [12]. Основне спрямування думок М. Перніоли отримало назву «сенсологія» – пошук засад осмисленого ставлення до реальності.

Висвітлюючи загальну панораму ідей італійського постмодернізму, не можна не згадати творчість У. Еко, відомого італійського культуролога та письменника. Критика, як правило, приділяє увагу трьом його творам, що подаються як трилогія: «Ім'я троянди», «Маятник Фуко» та «Острів напередодні». Низка наукових і критичних публікацій автора доповнюють ідейний зміст названих творів. Які родові риси італійського постмодернізму містяться в цих творах У. Еко та в його інших публікаціях? Доволі наполегливо автор проводить думку, що в сучасній культурі відсутній єдиний життєвий та смисловий стрижень, а тому вона являє собою доволі хаотичне переплетіння різних культурних утворень та одиниць [2]. За таких умов втрачає сенс розмежування різноманітних жанрів та сфер інтелектуальної діяльності так само, як зникає сенс та виправданість розмежування різних історичних епох та надбань. Цілком очевидно, що У. Еко був прихильником вільних та ризикованих експериментів зі словами, жанрами, концептами. Звідси випливав висновок про те, що чим різноманітнішими будуть наші інтелектуальні зацікавлення, тим більше шансів на те, щоб вони відповідали стану і запитам реального життя. У. Еко навіть виступив із рішучою критикою структуралізму, хоча певні його погляди на реалії життя і культури були суголосні предмету його критики.

Окреслені прояви італійського філософського постмодернізму засвідчують, що в сучасному духовному житті України можна спостерігати багато подібного. Сучасна українська літературна критика фіксує подібні експерименти в художній літературі та публі-

цистиці, а останні доволі часто намагаються пропагувати певні світоглядні концепти. Відмінність, на наш погляд, проявляється в тому, що культурні традиції, на яких базуються сучасна українська культура і філософія, відрізняються від тих, на яких вибудований італійський постмодернізм. Тому в українських світоглядних пошуках простежується більша відданість класичним духовним цінностям, ніж в італійському філософському постмодернізмі. У той же час уроки останнього мають посприяти кращому осмисленню українськими інтелектуалами того смислового наповнення, що може бути адекватним запитам українського сьогодення.

Висновки. До суттєвих особливостей італійського філософського постмодернізму можна зарахувати його зв'язок із попередніми культурними та духовними традиціями, сповідування ним низки загальних для постмодернізму тверджень, але й вироблення оригінальних концепцій, таких як концепція «слабкого мислення», «нео-парменідизм», переплетіння та єдність із мистецтвом і публіцистикою, наголос на лінгвістичних експериментах. Культурно-історичний досвід італійського філософського постмодернізму внаслідок його певної суголосності культурним та духовним процесам в Україні може бути використаний нами для кращого осмислення автентичності власної культурної та духовної творчості.

Список використаної літератури

1. Бліхар В.С. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, А.Ф. Карась, М.П. Требін та ін.; за ред. В.В. Середи, М.М. Цимбалюка. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 428 с.
2. Еко У. Відсутня структура: Введення в семіологію. Санкт-Петербург, 2004. С. 106.
3. Емануеле Северіно. Сутність нігілізму. Київ : Темпора, 2020. 688 с.
4. Савка М. Іманентно-трансцендентні та ціннісно-інтенціональні виміри художнього тексту: екзистенціальна методологія і особливості (на матеріалі української малої прози перших десятиліть ХХ ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство*. 2013. Вип. 38. С. 299–324
5. Італо Кальвіно. Якщо подорожній однієї зимової ночі: роман / пер. з італ. Романа Скакуна. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 304 с.
6. Ковач-Петрушенко А.О. Американський та європейський постмодернізм: своєрідність та характерні риси. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філософія»*. Випуск 37. URL: http://dspu.edu.ua/filos_gum/wp-content/uploads/2016/04/2017_11.pdf
7. Ковач-Петрушенко А.О. Отличительные черты философского постмодернизма в странах центральной и западной Европы в 70-80-х годах 20 века. *Вісник львівського університету. Філософсько-політичні студії*. 2017. Випуск 13.
8. Barbetta P. L'avventura delle differenze: Sistemi di pensiero e pratiche sociali a cura di Pietro Barbetta (Profili). Napoli : Liguori Editore, 2011. 272 с.
9. Barilli R. La neoavanguardia italiana. Dalla nascita del "Verri" alla fine di "Quindici". Lecce: Manni, 2007. –312 с.
10. Eco U. Il Gruppo 63, quarant'anni dopo. 2003. URL: <http://www.umbertoeco.it/CV/II%20Gruppo%2063,%20quarant%27annin%20dopo.pdf>.
11. MAURI P. Le pietre di Malerba. La Repubblica. 1992. URL: <https://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1992/03/06/le-pietre-di-malerba.html>.
12. Perniola M. Dopo Heidegger: filosofia e organizzazione della cultura. Milano: Feltrinelli, 1982. 85 с.
13. Perniola M. Lettera a Gianni Vattimo sul "pensiero debole". *Aut Aut*. 1984. № 201. С. 51–64.
14. Vattimo G. La società trasparente. Milano: Garzanti, 2011. 121 с. (Garzanti Novecento).

FEATURES AND VARIETIES OF ITALIAN PHILOSOPHICAL POSTMODERNISM**Anastasiia Kovach-Petrushenko***orcid.org/0000-0001-6750-1326**Ivan Franko National University of Lviv,**Department of Theory and History of Culture**Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The phenomenon of postmodernism attracted special attention in the culture and society of the XX–XXI centuries. As of now, there are many different studies, encyclopedias, textbooks, scientific and journalistic works on this topic. The phenomenon of postmodernism is based on blurring the boundaries between different areas: culture, art, cinema, literature. Philosophical postmodernism is also in the field of view of many researchers from different countries, including - in the field of view of Ukrainian philosophers. Significant results have been achieved in all these areas of research: it can be argued that these aspects of philosophical postmodernism are sufficiently accurately and fully covered. However, in the study of numerous literary sources, one cannot fail to notice that, on the one hand, in various studies devoted to this phenomenon, in philosophical postmodernism different and markedly distinctive features and characteristics are brought to the fore, and, on the other hand, this very fact has not acquired a conceptual delineation.

Upon closer examination of the phenomenon of postmodernism, it became clear that there are quite noticeable differences between the positions and positions of American (US) and continental philosophical postmodernism in Western Europe. And you can also record regional differences even within one continent. Thus, in our opinion, the differences between postmodernism in the context of different European countries are not sufficiently studied, and especially the features of the philosophical and aesthetic originality of postmodernism in Italy. Meanwhile, the study of this version of philosophical postmodernism is of great importance for Ukraine, because, as we will show later, Italian philosophical postmodernism in some of its features and characteristics is close to the semantic emphasis of Ukrainian culture. In addition, the study of Italian philosophical postmodernism quite clearly demonstrates the legitimacy of the emphasis on the regional features of this cultural phenomenon and the family ties of philosophical postmodernism with socio-cultural and cultural-historical processes of public life. Based on the above, the article aims to outline the essential features and main varieties of Italian postmodernism, to prove its originality and to reveal its certain affinity with the semantic interests of Ukrainian culture.

Such features include: the concept of “weak thinking”, “neo-Parmenidism”, the intertwining and unity with art and journalism, the emphasis on linguistic experiments. The cultural and historical experience of Italian philosophical postmodernism due to its certain agreement with the cultural and spiritual processes in Ukraine can be used by us to better understand the authenticity of our own cultural and spiritual creativity.

Key words: postmodernism, postmodernism, Italy, Ukraine, neo-Parmenidism, weak thinking, Group 63, shot revival, sensology.